

2023

Rundt om Gulddyssegård

KAttwell landskabsarkitekt

22-08-2023

KAttwell landskabsarkitekt

Hanehøjvej 2

4330 Hvalsø

60689970

kmpattwell@gmail.com

Gulddyssegård

Istandsættelse og udvikling af den gamle have og de øvrige arealer omkring gården.

Forslag, juli - august 2023

Indledning –

En sjællandsk bondegård.

Som mange danske bøndergården var Gulddyssegård en fæstegård. Den hørte under Bistrup Gods og var beliggende i Gundsømagle landsby, men i 1835 blev den flyttet ud til sin nuværende beliggenhed. Først ved udflytningen fik gården sit navn, Gulddyssegård, efter den nærliggende Gulddysse stendysse.

På et luftfoto fra 1936 – 38, altså ca. 100 år efter udflytningen, ses gården beliggende ved den smalle landevej. Det omkringliggende landskab er åbne marker, men gården har en nu velvoksen træbeplantning rundt om haven, øst for gården og på begge sider af vejen ud for haven. Træerne ses at lukke over vejen som en grøn tunnel. To træer markerer indkørslen til gårdspladsen, men måske fordi gården ligger så tæt på vejen, er de placeret i den modsatte side af vejen. Landbrugets serviceareal med køre- og oplagsarealer findes syd for gården. Indkørslen ligger for enden af en nu forsvundet bygning langs vejen – typisk et svinehus - og stort set, hvor den ligger i dag. På servicearealets centrale grønning ses et stort træ/en trægruppe. Øst for gården findes et græsareal, der typisk blev brugt til ekstra landbrugsredskaber og oplag eller til dyr som kalve eller høns. Det er ikke til at se på fotoet. Prydhaven, som ligger i gårdens bredde nord for stuehuset, ses derimod tydeligt, og den fremstår meget velholdt. Ud over træerne og græsplænen er der et stort bedareal mod øst, afgrænset mod plænen af hvad der ser ud som en grussti. Der er plantet en ny række – antageligt – buske i nordskel. Hestekastanien, som stadigvæk står ved stuehusets nordøsthjørne, står i blomst. Søen skimtes i baggrunden. Den er omkranset af en kraftig træbeplantning. På arealerne på den anden side af vejen ses gartneriaktivitet med drivhuse og afgrøder på række. Tidsbilledet fuldendes af radrensning med hest.

Alt i alt var Gulddyssegården i 1930'erne en velholdt, typisk sjællandsk bondegård, hvor der var styr på tingene. Desuden ses en gård med stærke rumlige rammer i form af store træer på alle sider af haven, specielt mod vej, samt øst for gården; træer, der kan være plantet i forbindelse med udflytningen i 1835 som læ for vinden i det åbne land. Prydhaven fremtræder som et rum for sig. Det samme gør arealet øst for gården og landbrugsarealet med det store træ (trægruppe?) syd for gården.

Der er ikke de sidste 100 år sket de store forandringer med gården og dens nære omgivelser, selvom jorderne er frastykket til skovrejsning, vejen udvidet ind mod bygningerne og selve gården indrettet til kulturformål med værksteder og samlingslokaler m.m. Med undtagelse af vejens indhug i afstanden til gårdens bygninger og formodentlig også i randplantningen langs havens vestside er forandringerne sket med veneration for gårdens kvaliteter. Det betyder, at gården med omgivelser stadigvæk er et fint sjællandsk bondekulturmiljø.

Gulddyssegård 1936 - 38

Overordnet tilgang

I lyset af ovenstående beskrivelse vil det overordnede udgangspunkt for følgende forslag til Gulddyssegårds have og andre omgivelser være en nænsom, successiv istandsættelse og udvikling af de eksisterende historiske kvaliteter, hvor der samtidig tages hensyn til både gårdens nye funktioner og de økonomiske og mandskabsmæssige ressourcer, der i dag er til

rådighed. En rundtur med medlemmer af bestyrelsen og en beskrevet brainstorm fra januar 2023 har desuden indvirket på forslaget.

Gennemgang af de enkelte delarealer

Beskrivelsen er tilknyttet det medfølgende luftfoto med angivelse af delarealerne og udvalgte indsatser.

Ankomstareal/parkering inkl. aktivitetshuse og skovens hus

- Status

Ankomst og parkering foregår i dag på gårdens tidligere landbrugsareal. Arealet omfatter knoldebrolægning langs nordfacaden, hvor der antagelig tidligere har været udgang fra stalde, og et større grus-/græsareal med uformel parkering på det skæve terræn, et bibeholdt træ på en grøn "ø" i midten og affaldscontainere ved facaden mellem to træhegn. Tidligere småbygninger er erstattet af dels skovens hus med friluftsfaciliteter og offentligt toilet, dels af værkstedshuse mod sydvest. Disse bygninger og den nye skov afgrænser på udmærket vis rummet mod syd.

Den uformelle parkering passer fint ind i gårdens miljø, men grusarealerne fremstår for omfattende i forhold til både arealets fremtoning og funktionaliteten og helt sikkert for vækstforholdene for det centrale træ. Med synligt afhuggede rødder er det ved at sygne hen i sin alt for lille grønne ø.

Træet på ankomstarealet står ikke til at redde

Arealet mangler desuden visuel afgrænsning mod øst, hvor kun kampesten langs skråningen danner grænse mod naturarealet mod øst. En stejl, slidt sti ned over skråningen fra nordøsthjørnet af skovens hus vidner om, at der her er brug for en trappe.

En trappe ned over den slidte skrånning savnes

Gårdens facade mod øst virker lidt bar og afvisende over for nye besøgende. Der mangler måske ved indgangsdøren fra syd en fysisk understregning af, at man er velkommen til at gå indenfor.

Lidt planter vil gøre underværker.

Affaldspladsens hegn fremstår lidt triste og bare. Endelig mangler der skiltning set fra vej og vejledning ved parkeringsarealet om gårdens funktioner og tilbud. Se herom senere i særskilt afsnit.

- Forslag til udvikling

1. Udvidelse af det centrale grønne areal og genplantning med f.eks. et lindetræ eller et egetræ, der kan udvikle sig til et stort og betydeligt træ på samme måde, som det sås tidligere. Det eksisterende træ står ikke til at redde. Der skal helst være et areal på min. 50 m² – grundløst og med god muldjord - til det nye træ for at sikre optimal vækst over tid. Både træet og det større vækstareal, der bør fremstå i græs – evt. med blot kanten klippet – vil indskrænke det store grusareal og gøre ankomstarealet indbydende samtidig med, at det genskaber den historiske kvalitet i rummet. Botaniske krokus (*C. tommassianianus*) eller snepryd (*Chinodoxa luciliae*) vil passe fint i græsarealet.
2. Der skal meget lidt til for rumligt at afgrænse ankomstarealet mod øst og nedtone indtrykket af de store kampesten, der pt. danner grænse, samtidig med at udsynet over naturarealet bibeholdes.

Enkelte små træer kan afgrænse P-arealet mod øst

Der foreslås indplantet 5 – 7 mindre træer, gerne i lidt forskellig afstand lige uden for kampestenene, så det ser selvsået ud på samme måde som afgrænsningen mod skoven videre mod nord. Træerne skal løbende stammes op til f.eks. 3 m's stammehøjde, så man kan se ind under kronerne. Det bør være forskellige danske træer, så de passer til naturområdets vegetation: tjørn, mirabelle og tørst vil være gode valg. Træerne plantes gerne som større "heister", som generelt ikke behøver opbinding. Til gengæld er det en god idé at bruge vandingsposer fra april til oktober de første 3 – 5 år for at sikre, at planterne kommer i gang. I kanten ind mod parkeringen kan indsås en frøblanding af danske, vilde blomster, for her er der både sol og så magre vækstforhold, at blomsterplanterne ikke forsvinder i græs. Der skal rives godt op i "jorden" før såning i april eller – bedst – september.

3. En trappe af træ ned over skråningen ved hjørnet af skovens hus kan sikkert udføres af Gulddyssegårdens egne folk, men det foreslås, at I kontakter

skovdistriktet for at høre, om de evt. vil påtage sig arbejdet. Trappen vil jo specielt være til brugerne af skovens hus. Brønddækslet/tilhørende ledning skal selvfølgelig respekteres.

4. En småbladet buksbom på begge sider af indgangsdørene vil mildne indtrykket af gårdens facade mod syd. Der bruges Buxus sempervirens 'Arborescens', som tåler solsiden og vokser relativt langsomt. De kan med tiden klippes i en rund form.

Et par grønne buksbom vil mildne indtrykket

For at understrege, hvor besøgende må gå ind, kan der f.eks. ud for døren suppleres med en stor krukke med blomster og et velkomstskilt på døren, som også fortæller, hvornår der er åbent og lukket.

5. Også for at gøre ankomstarealet mere indbydende foreslås det at plante klatreplanter på plankeværkerne ved containerne. Det er enkelt at fjerne et par sten i brolægningen langs det vestlige plankeværk, for der er normalt kun jord under stenene. Mod øst skal der måske bankes op med en trykluftshammer og tilføres ny jord før plantning. Brug f.eks. et par klatrehortensier på begge planteværk og evt. småplanter (bunddækkestørrelse) af småbladet vedbend ind imellem, så der også er lidt grønt om vinteren. Ved østsiden af østhegnet kan evt. som overgang fra ankomstarealet til østhaven suppleres med et par Sommerfuglebuske (f.eks. Buddleia davidia 'Blåvinge', som er vinterhårdfør).

Østhaven

- Status

Det tidligere bagareal er med Gulddyssegårdens nye funktioner blevet til et aktivitetsareal med stor, hævet træterrasse med borde og bænke, en flisesti og

trekantede flisepladser til skulpturer. Træerne i naturområdet danner den rumlige grænse mod øst, men ellers fremtræder området lidt bart.

I forhold til fotoet fra 1936 – 38 slutter arealet ikke ud for østlængens nordside, men fortsætter til søen/mosen nord for haven. Den tidligere kraftige træplantning er væk, og der findes nu blot et par mindre frugttræer på græsplænen. Den klippede plæne ligger i modsætning til tidligere som en forlængelse af græsplænen i den gamle prydhave nord for stuehuset. Mod syd flyder østhaven sammen med ankomstarelets parkering. Det betyder, at arealet ikke er rumligt veldefineret.

- Forslag til istandsættelse og udvikling

6. Trætterrassen er østhavens hovedelement. Den er hævet og ligger derfor med udsyn til østhaven og mosen. Udsynet gennem det lange haverum bør bibeholdes, og terrassen bør bruges til at tilføre rummet et større havepræg. Først og fremmest foreslås det dog, at pilekassen, der pt. er placeret i det noget skæmmende plankeværksaflukke i prydhaven, flyttes til terrassens østside - eller nordside sammen med en evt. frysekasse.

Der er plads til både pilekasse og planter

Dernæst foreslås det, at den øvrige del af terrassens sider tilplantes – mellem terrasse og flisesti – med sunde espallierroser, f.eks. A Shropshire Lad, i en bundplantning af enten hårdføre og nemme stauder som katteurt, salvie og Sct. Hansurt (alle til bier) eller lave buske – og masser af forårsløg som narcisser og klokkesilla.

7. Der er ønsker om flere muligheder for placering af skulpturer mm. i Gulddyssegårds have. Østhaven er det oplagte sted. For at skabe disse muligheder foreslås det, at der i både østsiden og vestsiden af haverummet – mod prydhaven - indplantes blomstende buske i et forløb med nicher, der kan klippes/hækklippes i bagsiden. Disse nicher kan, hvis der er kræfter og til anlæg heraf, forsynes med en fast bund af grus eller fast belægning. Modsat vil nicherne ikke fremstå ”tomme”, hvis skulpturerne blot placeres i terræn, som

det pt. ses med den eksisterende skulptur i frugthaven, eller på en flytbar plade. Der bør her udarbejdes en mere detaljeret plan, men eksempler på buske kunne være f.eks. sorter af uægte jasmin (Philadelphus), Blærespirea (Physocarpus) og Spirea. De trekantede udstillingsbelægninger foreslås sløjftet i forbindelse med ændringen. I samme proces bør den noget skæmmende varmepumpe ved stuehusets østgavl afskærmes mod mod haven med et let hegn med slyngplanter eller med en række hæktaks (Taxus baccata 'Brande Select').

Der kan planlægges en grussti rundt langs skulpturnicherne, men det bør overvejes, om et sådant projekt ligger inden for rammerne af den økonomiske og driftsmæssige formåen.

8. Trukket lidt ud til siden af hensyn til udsigten til søen kan der fint placeres en pilehytte i denne del af haven til brug for ophold eller skulpturer. I "tør pil med krusedulleflet" vil den være en skulptur i sig selv.
9. De eksisterende mindre frugttræer foreslås beskåret rigtigt, så de får en bedre form, og så syge dele skæres af. Det er målet, at de skal opstammes, så man kan kikke under kronerne fra terrassen. Der suppleres med nye æbletræer af gerne ældre egnstypiske sorter (på vildstamme), så denne del af haven fremtræder mere som en frugthave. Der kan evt. tages kontakt til det lokale projekt med plantning af Mathiesens frugthave for podning/indkøb af æbletræer. Den døde valnød genplantes med et æbletræ. En evt. ny valnød kan placeres i prydhaven.
10. Med buskplantninger mod øst og vest og frugthave mod nord mangler der kun afgrænsning mod parkeringsarealet. Det foreslås, at der plantes en buskrække i dybdeløst jord fra trappen til terrassen til parkeringens østlige kampestensrække. Der kan anvendes buksbom som foreslået ved indgangsdørene i sydfacaden, eller der kan anvendes fjeldribs, Ribes alpinum 'Schmidt'. En tæt række almindelige ribsbuske er også en mulighed.
11. Det er oplagt at kunne gå gennem østhaven videre ud på stien i natur-/skovområdet mod øst – og modsat. Det er ikke muligt i dag på grund af en grøft/vandløb. Det foreslås, at de etableres en lille træbro, en spang, over grøften. Der bør desuden opsættes et lille skilt, der byder indenfor i Gulddyssegårds have.

Prydhaven

- Status

Den tidligere fine prydhave fremstår i dag lidt ubrugt og glemt. Enkelte store træer som f.eks. den gamle hestekastanie stuehusets nordøstgavl og lindetræet ved mosen er heldigvis bevaret. Et par store træer mod hhv. nordvest (på skovareal) og nordøst (på Gulddyssegårdareal) er gået ud. Mod vej er placeret en dobbelt kampestensrække, men den tidligere rumlige afgrænsning med store træer mangler her helt.

Et effektivt autoværn mod vej -

En gammel prydkirsebær har et større svampeangreb, der vil begrænse dets levetid, og et par æbletræer og en fyr trænger til korrekt beskæring. Et par store, forvoksede jasminer kan måske undværes helt. Bevoksningen mod søens/mosens åbne vandspejl er så tæt, at udsigten næsten er lukket af. Et ubrugt tørrestativ og en gammel terrasse med omgivende plankeværk samt en metalrampe til den vestlige stuehusdør øger heller ikke oplevelsen af prydhaven.

Den gamle hegnsafskærmning pryder ikke prydhaven

Ellers er der blot klippet græs. Plankeværket gemmer den pileudblødningskasse, som er foreslået flyttet til østhaven langs terrassen. Positivt sås i maj måned i nordskellet enkelte *Scilla amoena*, som i dag er en sjælden skilla. De vidner om, at der engang har været en fin prydhaven.

- Forslag til istandsættelse og udvikling

12. Alene af hensyn til personsikkerhed bør skovdistriktet snarest anmodes om at fælde det store træ mod nordvest.

Det store træ mod nordvest er desværre dødt.

De kan evt. anmodes om også at fælde det døende træ mod nordøst. Mod nordvest foreslås det at plante et nyt stort træ inden for skel, så havens udstrækning igen markeres set både inde fra haven og ude fra vejen. Det kan være en eg eller en lind. På dette markante sted kan det overvejes at ofre midler på plantning af et stort træ.

Det nordøstlige træ erstattes ikke. Samtidig med plantning af et stort træ, som bør overlades til professionelle, bør både hestekastanie og lind opstammes. Det foreslås derfor at inddrage en certificeret træplejer, så afledte skader på disse vigtige træer undgås. Opretning af frugt- og prydræer samt udtynding og opstamning af træopvækst langs mosen kan evt. tages med i arbejdsopgaven. En liste over ETW-certificerede træplejere findes på Dansk Træplejeforenings hjemmeside.

13. Kampestensrækkerne mod Gulddyssevej er en effektiv afskærmning mod biler, men de er visuelt meget dominerende set fra både have- og vejside og tjener ikke som en rumlig afgrænsning af haven. Det foreslås, at de bibeholdes, men at der plantes en række fjeldribs (*Ribes alpinum* 'Schmidt') med enkelte tjørn og eg imellem stenrækkerne. Træerne skal løbende opstammes for indkik til gården, men buskene skal bibeholdes tætte for at afskærme haven fra vejen. Det kan være nødvendigt før plantning at maskinløsne jorden og evt. tilføre frisk jord – der må prøvegraves med en spade. Entreprenøren skal selv søge, om der ligger ledninger, men umiddelbart ser det ikke ud til at være tilfældet. Der kan fint udstilles skulpturer langs plantningen, evt. i uklippet græs ("vild med vilje"), men det frarådes at etablere hækkulisser på grund af både indtrykket af den gamle prydhave og driftsindsatsen.

14.

Rampen bør skjules bag takshæk

For at genskabe pryd i haven foreslås følgende: Terrasse inkl. plankeværk og gammelt tørrestativ fjernes fra prydhaven. De gamle jasminbuske mm. under træerne i østsiden fjernes forsigtigt (håndkraft) uden at skade rødderne på de blivende store træer. Der plantes takshæk af *Taxus baccata* 'Brande Select' langs metalrampen ved stuehuset. Granittrappe ved den østlige dør rettes op. Det anses for urealistisk at retablere den naturstensbelægning, der ses rester af langs facaden, specielt mod øst. Der etableres i stedet en græsfri bræmme på 0,75m langs stuehuset til plantning af dagliljer – gerne den gamle orange sort *Hemerocallis fulva*, evt. sorten 'Flore pleno' samt forskellige, gerne storbladede *Hosta*. Også påskeklokker, *Helleborus orientalis*, passer fint ind her. Det foreslås successivt at indplante nye prydræer af f.eks. magnolie, prydkirsebær og pryddæble i græsplænen – og måske et morbær og et valnøddetræ. Træerne skal holdes fri for græs i min 75 cm's afstand de første ca. 5 år, indtil de skyder lange årsskud og dermed er i vækst. Langs nordskellet kan sættes forårsløg i en bræmme, som så først græsklippes fra medio juni eller kun klippes en gang om året. Denne bræmme kan også anvendes til opsætning af skulpturer.

Hemerocallis flava 'Flore Pleno'.

15. Som beskrevet under pkt. 11 foreslås det, at bevoksningen langs søen/mosen udttyndes, så man hele året har et kik ud over vandfladen. Et trædæk, der med indbyggede bænke ligger helt ud til eller måske lidt ude i vandet kan være en

fin siddeplads/madpakkeplads. Det kræver dog dels, at der er enighed om, at den vil blive brugt, dels, at Skoven har givet tilladelse, idet søen/mosen ligger på deres areal.

Areal ud for gården langs Gulddyssevej og skiltning.

- Status

Vejudvidelser har betydet, at Gulddyssevej nu ligger meget tæt på gårdens vestfacade og lidt højere. Terrænspringet er desværre udført som en lav støttemur af betonsten, der passer dårligt til gårdens miljø. Havde det bare været natursten - . Da mange andre opgaver venter, foreslås det, at dette problem indtil videre efterlades uløst.

To lave flagstænger flankerer indkørslen til den indre gårdsplads, men der er ikke en tydelig markering af, at det er en offentlig tilgængelig kulturinstitution. Man skal helt ind på parkeringsarealet for at finde en montre med oplysninger om kulturgårdens muligheder og arrangementer.

Nord for porten er der en fliseplads til cykelparkering. Ellers er det kun et par roser langs muren, der formilder indtrykket lidt.

En lidt anonym facade mod vejen.

- Forslag til udvikling

16. Støttemuren kan evt. skjules lidt med en fjeldrrebsbusk i samme linie som plantningen mellem kampestensrækkerne mod vej, og en ekstra rose mod muren syd for porten ville også bidrage positivt til indtrykket.

17. Direkte adgang til haven fra vej foreslås bibeholdt langs mur, men evt. skiltet på mur, så man ved, at der er offentlig adgang. I givet fald kunne der med fordel opsættes en eller flere – store/høje - skulpturer ved eller i haven tæt ved indgangen, så man ikke blot kommer ind på en græsplæne.

18. Pladsen mellem vej og gårdens vestside er for trang til andre indsatser. Det foreslås derfor, at et højt banner med navnet *Gulddysse Kulturgård* placeres i plantningen mellem stenrækkerne ud for eller lige nord for stuehusets

nordvesthjørne. Det vil hjælpe med at gøre opmærksom på gården set fra vejen.

19. Det foreslås, at der tættest muligt ved indkørslen fra Gulddyssevej opsættes et dobbeltsidigt skilt med *P - Gulddysse Kulturgård*. Det foreslås undersøgt med skovdistriktet, om deres pæl med logoer om muligt kan flyttes mod syd eller til vejens modsatte side, idet P-skiltet bør placeres på ca. dette sted.

Mon info-pælen kan flyttes?

20. Placering af montren med information om gården og med aktuelle arrangementer foreslås flyttet nærmere den indgang, man ønsker, besøgende skal bruge. Et oversigtskort over gården og haven kunne evt. indgå i beskrivelsen. Der bør desuden være oplysninger om placering og åbningstid, når der i forbindelse med udstillinger er en café-funktion. En café altid er et attraktivt tilbud for besøgende.
21. På samme måde foreslås det at skilte bedre ved værksteds
22. husene mod vejen om, hvad der foregår. Både for brugerne og for besøgende vil det være en god idé at opsætte et par bænke tæt på husene, f.eks. op mod stenrækken nord for husene.

Gårdspladsen

23. På fotoet fra 1936 – 38 ses et træ på den indre gårdsplads. Det er utypisk placeret i nordøsthjørnet tæt på bygningerne. Idet gården ikke anvendes til parkering, foreslås det at plante et mindre træ igen, men placeret, så det står midt for indkørslen til gårdspladsen og dermed møder øjet, når man kikker ind. Det kan f.eks. være et lindetræ, der forbliver mindre end de mere almindelige lind: *Tilia cordata* 'Skjold' eller *Tilia platyphyllos* 'Ørebro'.

Måske et lille træ på gårdspladsen?

En slutbemærkning

For at komme i gang med udvikling af Gulddyssegårds omgivelser, vil det være nødvendigt at opridse en prioriteret plan, som tager udgangspunkt i de aktuelle ønsker og kræfter på gården. Det vil være næste trin.

I ønskes god arbejdslyst.

